

ภาพสะท้อนมิติทางพระพุทธศาสนาจากยันต์ไทย

Analyze Reflections of Buddhism dimensions from Thai Yanta

ธีรโชติ เกิดแก้ว

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

Email : tongin2000@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์ภาพสะท้อนมิติทางพระพุทธศาสนาจากยันต์ไทยที่ถูกปกปิดไว้ด้วยความเชื่ออื่นที่มุ่งแสดงอานุภาพด้านต่าง ๆ เพื่อให้คนเชื่อเป็นหลัก ส่งผลให้สาระสำคัญที่เป็นองค์ความรู้และหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาไม่อาจให้แสงสว่างทางปัญญาและแนวทางปฏิบัติเพื่อความดีงาม ปัญญา และความพ้นทุกข์ได้

ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของยันต์ไทยได้พบภาพสะท้อนมิติทางพระพุทธศาสนา 3 ประการ คือ มิติทางความงาม มิติทางเรื่องราว และมิติทางคติธรรม แสดงให้เห็นว่า องค์ประกอบของยันต์ไทยเป็นสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดพระพุทธศาสนา ไม่ใช่เรื่องความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ที่มีอานุภาพบันดาลให้เกิดสิ่งอัศจรรย์ แต่เป็นองค์ความรู้และหลักปฏิบัติเพื่อความดีงาม ปัญญา และความพ้นทุกข์เป็นสำคัญ

คำสำคัญ : ภาพสะท้อน มิติ พระพุทธศาสนา ยันต์ไทย สื่อการเรียนรู้

Abstract

This article aimed to analyze reflections of Buddhist dimensions from the Thai yanta that are concealed by other beliefs and presented sacred powers in belief. As a result, the structure of knowledge and practice in the Buddhism were not able to give right intellect and practice for goodness wisdom and cessation of suffering.

The analytical results of elements in Thai yanta have been found in the reflections of three dimensions in Buddhism: the beautiful dimension, storyline dimension, and moral dimensions. These presented that elements of Thai Yanta were the Buddhist supplementary materials used by savants in former time for propagate Buddhism. They were not magical power that provided supernatural power, but they were the structure of knowledge and practice for goodness, wisdom, and cessation of suffering.

Keywords : Reflections, Dimensions, Buddhism, Thai Yanta, Supplementary Material

บทนำ

ตามหลักฐานยืนยันว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามายังบริเวณอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทยที่เรียกในสมัยนั้นว่า “สุวรรณภูมิ” ตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์ผู้ปกครองประเทศอินเดียหรือเรียกในสมัยนั้นว่า “ชมพูทวีป” ได้ทรงส่งพระภิกษุไปประกาศพระพุทธศาสนายังดินแดนต่าง ๆ จำนวนถึง 9 สายด้วยกัน สายหนึ่งประกอบด้วยพระภิกษุจำนวน 2 รูป คือ พระโสณะและพระอุตตระได้เดินทางมาประกาศพระพุทธศาสนายังสุวรรณภูมิ เรื่องนี้ปรากฏหลักฐานอยู่ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย (พระพุทธโฆษาจารย์, 2525: 69)

หลังจากพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในดินแดนแถบนี้ก็ส่งผลให้พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเป็นแหล่งอารยธรรมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและสังคมในหลายเรื่องตราบเท่าทุกวันนี้ การที่พระพุทธ-ศาสนาเจริญรุ่งเรืองอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้ก็เพราะอาศัยการเสียดละ การทุ่มเทของพุทธบุตรตั้งแต่พระโสณะและพระอุตตระเป็นต้นมาจนถึงพระสงฆ์ในปัจจุบันที่ช่วยกันจรรโลงพระพุทธศาสนาให้อารงอยู่เป็นแนวทางปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนด้วยวิธีการต่าง ๆ หนึ่งในวิธีเหล่านั้นก็คือ การถ่ายทอดโดยใช้ความเชื่อพื้นฐานทางสังคมเป็นเครื่องมือ ซึ่งความเชื่อที่เป็นพื้นฐานของสังคมไทยที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือถ่ายทอดที่ผู้เขียนสนใจศึกษาคือ ยันต์ไทยที่มีอยู่หลายภาคและหลายรูปแบบ ยันต์ในแต่ละภาคก็มีสาระสำคัญทั้งที่สอดคล้องกันและแตกต่างกัน

คนส่วนใหญ่มักเข้าใจยันต์ว่าเป็นเรื่องไสยศาสตร์ที่มีอานุภาพศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลให้ภูมิปัญญาของโบราณจารย์ที่นำเรื่องราวในพระพุทธศาสนามาสอนผู้ศรัทธาให้รู้เข้าใจและนำไปปฏิบัติผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์ไทยไม่ได้รับการสืบต่อจากคนรุ่นใหม่ กลายเป็นความเชื่อและปฏิบัติต่อยันต์ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีฤทธิ์อำนาจด้านต่าง ๆ ไปในที่สุด ด้วยตระหนักถึงปัญหาและความสำคัญของเรื่องนี้ ผู้เขียนจึงสนใจที่จะวิเคราะห์มิติทางพระพุทธศาสนาจากองค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์ไทยผ่านมิติสำคัญ 3 ประการ คือ ความงาม เรื่องราว และคติธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างความเข้าใจต่อยันต์ไทยให้ถูกต้องตามสาระสำคัญอันจะเป็นการรักษา สืบต่อภูมิปัญญาของโบราณจารย์ไทยและจรรโลงพระพุทธศาสนาที่เป็นสัจธรรมให้คงอยู่ต่อไป

มิติทางความงาม

การศึกษามิติทางความงามจากยันต์ไทยจำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความงามหรือสุนทรียะในพระพุทธศาสนาที่กล่าวไว้ 2 ประการ คือ ความงามทางวัตถุและความงามทางธรรม คือ

1. ความงามทางวัตถุ ความงามด้านนี้เป็นความงามในวิสัยของโลกในฐานะสมมติสัจจะ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์บัญญัติขึ้นมาเพื่อการสื่อสารและยอมรับร่วมกัน ไม่ใช่เรื่องที่มีอยู่จริงโดยปรมาตม ความงามด้านนี้รับรู้ได้โดยอาศัยจิตของมนุษย์ที่สัมผัสกับคุณสมบัติของวัตถุจนเกิดเป็นความรู้สึกชอบ ประทับใจ ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับสภาวะจิตของมนุษย์แต่ละคนเป็นสำคัญ หลักคำสอนที่กล่าวถึงเรื่องนี้ศึกษาได้จากวัตถุกามหมายถึง สิ่งที่ทำให้มนุษย์ใคร่ปรารถนา ออยากได้มาครอบครอง (ชุมหา. (ไทย) 29/2/1)¹ หรือหลักคำสอน เรื่อง กามคุณ หมายถึง สิ่งที่น่าปรารถนา ได้แก่ รูป เสียง

¹ พระไตรปิฎกที่ใช้อ้างอิงในบทความนี้ทั้งหมด คือ พระไตรปิฎกภาษาไทยและภาษาบาลีฉบับของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีข้อกำหนดในการอ้างอิงดังนี้ คือ ชื่ออักษรย่อในวงเล็บเป็นชื่อคัมภีร์ตามที่กล่าวไว้แล้ว ส่วนตัวเลขในวงเล็บใช้แทนดังนี้ ตัวเลขแรก หมายถึง พระไตรปิฎกเล่มที่... ตัวเลขที่สอง หมายถึง ข้อที่... ตัวเลขที่สาม หมายถึง หน้าที่...

กลิ่น รส สัมผัสของสิ่งต่าง ๆ เฉพาะสิ่งที่ทำให้มนุษย์ปรารถนาหรือเป็นที่ต้องการของมนุษย์ (ม.ม. (ไทย) 12/197/168) ความงามด้านนี้เป็นสิ่งที่ต้องมองไปตามความจริง แต่ไม่ควรยึดติด เห็นได้จากพุทธคำรัสที่ตรัสไว้ในโลกวรรค ขุททกนิกาย ธรรมบทที่ว่า “เธอทั้งหลายจงมาดูโลกนี้อันวิจิตรดุจราชรถที่พวกคนเขลาหมกมุ่นอยู่ แต่พวกผู้รู้หาข้องอยู่ไม่” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/171/86) โลกในพระคำรัสนี้ หมายถึง ร่างกายของมนุษย์ที่ต้องดูแล ดบแต่ง รักษาอยู่ตลอดเวลาจึงจะสวยงาม ไม่ควรเข้าไปยึดติด เพราะการยึดติดในชีวิตหรือเบญจขันธ์ทำให้เกิดความทุกข์ (ขุ.ปฎิ. (ไทย) 31/33/33) ซึ่งการไม่ให้อึดติดในที่นี้รวมถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นอย่างวิจิตรบรรจงด้วย แต่ถึงกระนั้นศิลปะก็ยังคงมีความจำเป็นในวิถีโลกในแง่ของการจรรโลงโลกให้สวยงาม เป็นเครื่องประโลมจิตให้สุนทรีย์ ก่อให้เกิดการสร้างสรรคสิ่งต่าง ๆ และนำมาซึ่ง คือ ความเจริญมาให้แก่ชีวิตและสังคมได้ (ขุ.สุ. (ไทย) 25/5/4) และถ้ากล่าวถึงความงามทางวัตถุในยันต์ไทยก็จะได้ข้อสรุปว่า ความงามด้านนี้เป็นความงามที่เกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์ไทยที่สามารถสัมผัสได้ดังต่อไปนี้

1.1 รูปทรง องค์รวมของยันต์ที่ให้ความงามในภาพรวมใน 4 แบบ คือ สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม วงกลม และรูปทรงอิสระ แต่ละรูปทรงจะให้ความงามหรือสุนทรีย์ที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ยังขึ้นกับองค์ประกอบเสริมอื่น ๆ ที่จะกล่าวในหัวข้อต่อไปด้วย

1.2 ลายเส้น ส่วนประกอบที่ให้ความงามที่เกิดจากความโค้ง เว้า และความอ่อนช้อยของลายเส้นที่ผสมผสานกับรูปทรงและองค์ประกอบอย่างกลมกลืน

1.3 รูปภาพ ส่วนประกอบที่ให้ความงามไปตามภาพนั้น ๆ ที่ผู้เขียนยันต์ต้องใช้ความประณีต วิจิตรบรรจงสร้างสรรค์ให้เป็นภาพที่สวยงาม

1.4 อักษร ตัวอักษรที่ผู้เขียนยันต์จะต้องจัดระเบียบให้อยู่ในที่ตั้งอันเหมาะสมจึงจะเกิดความงามอย่างสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ

1.5 องค์ประกอบอื่น ๆ นอกจากองค์ประกอบที่กล่าวมาแล้วยังมีองค์ประกอบอื่นที่สร้างความงามให้แก่ยันต์ เช่น อุณโหลม ที่ต้องวางไว้ในตำแหน่งที่เหมาะสมตามหลักของการเขียนยันต์แต่ละชนิด และก่อให้เกิดความกลมกลืนกับองค์ประกอบที่กล่าวในข้อที่ 1.1-1.4

จากผลการวิเคราะห์ข้างต้นสรุปได้ว่า ยันต์ไทยทุกชนิดจะประกอบด้วยคุณค่าทางสุนทรีย์อันเป็นคุณสมบัติของศิลปะแขนงจิตรกรรมทั้งรูปทรง ลายเส้นที่อ่อนช้อย ภาพ อักษร และองค์ประกอบอื่น ๆ ที่ผู้เขียนยันต์จะต้องจัดระเบียบให้สอดคล้อง เหมาะสม กลมกลืนกัน และสัมพันธ์กันอย่างวิจิตรบรรจง ถ้าวิเคราะห์ความงามด้านนี้ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาจะได้ข้อสรุปว่า ความงามในยันต์ไทยเป็นเรื่องของวัตถุงาม สิ่งเราที่ทำให้คนใคร่ พอใจอยากเข้ามาสัมผัส เห็นได้จากกลุ่มตัวอย่างจำนวนมากจะเลือกใช้ยันต์ที่สวยงาม แต่ทั้งนี้ยังมีปัจจัยของการใช้ยันต์ในมิติอื่น ๆ โดยส่วนใหญ่จะเป็นความเชื่อในอำนาจอิทธิปาฏิหาริย์ของยันต์เป็นหลัก (ธีรโชติ เกิดแก้ว, 2552: 188)

2. ความงามทางธรรม ความงามด้านนี้มีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย หมายถึง สภาวะที่รับรู้และสัมผัสได้ด้วยจิตที่ประกอบ ด้วยปัญญา (ญาณ) เป็นความจริงสากลที่มีอยู่จริง มนุษย์ทุกคนสามารถรับรู้หรือสัมผัสกับความงามของธรรมได้เหมือนกันและไม่มีความแตกต่างกันในสภาวะของธรรมที่มีลักษณะเดียวกัน ตัวอย่างของหลักคำสอนที่ว่าด้วยความงามทางธรรม เช่น ขันติ ความอดทนต่ออารมณ์หรือสิ่งชั่วร้าย ต่าง ๆ โสรัจจะ ความเสียมที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้ที่มีธรรมทั้ง 2 ประการนี้เป็นคนงาม หมายถึง บรรลุความดีงาม ประโยชน์ มีกิริยามารยาทงดงาม เรียกร้อยเป็นที่รักใคร่ของผู้พบเห็น (อง.ทุก. (ไทย) 20/410/118)

ผลการวิเคราะห์ทัศนคติความงามทางธรรมในยันต์ไทยพบว่า แฝงอยู่ในองค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์ที่โบราณาจารย์นำมาใช้เป็นสื่อการสอนหลักธรรมสงเคราะห์เข้าในหลักไตรสิกขาที่ว่าด้วยหลักพัฒนาชีวิตมนุษย์สู่ความสมบูรณ์ 3 ประการ (ที.ปา. (ไทย) 11/228/231) คือ

2.1 ศิล : ความงามในเบื้องต้น (อาทิกถยาน) ศิลจัดเป็นความงามเบื้องต้นที่เกิดจากการฝึกควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจาให้อยู่ในกรอบของความถูกต้องดีงาม ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเอง ผู้อื่น และสังคม ภาพสะท้อนถึงศิลปะในยันต์ไทยสรุปได้ตามหลักของปารีสุธิสติล 4 (พระพุทธโฆสาจารย์, 2531: 19) ได้แก่

2.1.1 ปาฏิโมกข์สังวรศิลป์ หมายถึง ศิลที่เป็นข้อบัญญัติตามสถานภาพของชาวพุทธ ได้แก่ ศิล 5, 8 ของอุบาสก อุบาสิกา ศิล 10 ของสามเณร ศิล 227 ของพระภิกษุ และศิลป 311 ของนางภิกษุณี ศิลข้อนี้ที่พบในยันต์ไทย ได้แก่

2.1.1.1 ศิล 5, 8, 10 ที่ปรากฏในยันต์องค์ศิลป โดยสื่อความหมายผ่านอักขระยันต์ คือ ปา (ปาณาติปาตา เวรมณีสิกขาปท สมาทียามิ) อ (อทินนาทานา...) กา (กาเมสุ มิจฉาจารา...) มุ (มุสา วาหา...) สุ (สุรา เมรยมชฺชปมาทฏฐานา...) วิ (วิกาลโภชนา...) น (นจฺจิตฺวาทิตฺวิสุทฺทสฺสนา...) มา (มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภู สนฺฏฐานา...) อุ (อุจฺจาสนฺมมหาสนฺนา...) และ ซา (ซาตฺรุ ปรชต ปฏิกฺคหฺนา...) (อรรถกถา วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 53)

2.1.1.2 ศิล 227 ที่ปรากฏในยันต์พระปาฏิโมกข์โดยใช้ตัวเลขสื่อถึงศิลปของพระภิกษุ 227 ข้อตามจำนวนของอาบัติแต่ละข้อ คือ เลข 4 หมายถึง ปาราชิก 4 เลข 13 หมายถึง สังฆาทิเสส 13 เลข 2 หมายถึง อนินยต 2 เลข 30 หมายถึง นิสัคคีย์ ปาจิตตีย์ 30 เลข 92 หมายถึง ปาจิตตีย์ 92 เลข 75 หมายถึง เสนิยวัตร 75 เลข 4 หมายถึง อธิกรณสมณะ 4 และเลข 7 หมายถึง อธิกรณสมณะ 7 (อรรถกถา วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 171)

2.1.2 อินทรีย์สังวรศิลป์ หมายถึง ศิลที่เกิดจากการสำรวมอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจด้วยสติ ทำให้รู้เท่าทันสภาวธรรมที่ปรากฏทางวารทั้ง 6 ตามความจริง มุ่งเพื่อละอกุศลและทำให้อกุศลเกิดขึ้นเป็นสำคัญ ศิลข้อนี้พบในอักขระหัวใจบริสุทธิ (ปา อี อา ป) ที่ใช้ลงยันต์บริสุทธิเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ เมตตามหานิยม ปราศจากทุกข์ และศัตรูที่ปองร้ายพ่ายแพ้ไป (เทพย์ สาริก-บุตร, 2538: 174-176) โดยใช้อักษร อี ที่ย่อมาจากคำว่า อินทรีย์สังวรศิลป์สื่อความหมาย ศิลข้อนี้ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคภายใต้หัวข้อว่า ปารีสุธิสติล 4 (พระพุทธโฆสาจารย์, 2531: 19)

2.1.3 อาชีวาปารีสุธิสติล หมายถึง ศิลที่เกิดจากการหาเลี้ยงชีพที่ชอบธรรม ได้แก่ สัมมาอาชีวะ นั่นเอง ศิลข้อนี้พบในอักขระหัวใจบริสุทธิ (ปา อี อา ป) ที่ใช้ลงยันต์บริสุทธิ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538: 174-176) โดยใช้อักษร อา ที่ย่อมาจากคำว่า อาชีวาปารีสุธิสติลสื่อความหมาย ศิลข้อนี้ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคภายใต้หัวข้อว่า อาชีวาปารีสุธิสติล 4 (พระพุทธโฆสาจารย์, 2531: 19) และศิลปข้อนี้ยังเป็นองค์มรรคข้อหนึ่ง เรียกว่า “สัมมาอาชีวะ” ในอริยมรรคมีองค์ 8 (ที.ม. (ไทย) 10/329/258)

2.1.4 ปัจจัยสันนิสิตศิลป ศิลที่เกี่ยวกับการใช้สอยปัจจัยสี่ตามหลักปัจจัยปัจจเวก-ขณะ หมายถึง การใช้ปัญญาพิจารณาก่อนบริโภคปัจจัยสี่ให้เป็นที่ไปตามจุดมุ่งหมายของการใช้สอยปัจจัยสี่แต่ละอย่าง เพื่อไม่ให้ตกเป็นทาสของตัณหา ศิลข้อนี้พบในอักขระลงและเสกยันต์แหวนพิรอด (อรรถกถา วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 210) โดยใช้อักษรที่เป็นหัวใจบริสุทธิ คือ ป ที่ย่อมาจากคำว่า ปัจจัยปัจจเวกขณะ คือ การใช้ปัญญาพิจารณาก่อนใช้สอยปัจจัยสี่โดยสื่อผ่านหัวใจปฏิสังขาย โดยใช้อักษร 4 ตัวสื่อองค์ประกอบของหลักธรรมข้อนี้ ได้แก่ จิ มาจาก จีวร จีวร ปี มาจาก

ปัญหาป่าดัด อาหาร เส มาจาก เสนาสนัน เสนาสนะ คี มาจาก คิลานปจฺจยเภสชฺชปรีกฺขาธิ ยาและอุปกฺรณร์รักษาใช้ (ขุ. มหา. (ไทย) 29/206/601)

2.2 สมภาติ : ความงามในท่ามกลาง (มขเมกฺกฺลยาณ) สมภาติจัดเป็นความงามในท่ามกลาง เป็นผลที่เกิดจากการฝึกจิตด้วยอุบายต่าง ๆ เช่น พุทธานุสสติ เป็นต้นจนจิตนิ่ง สงบ มีอารมณ์เดียว มีพลัง สามารถควบ ยับยั้งกิเลส ได้แก่ นิวรณ์ได้ หลักธรรมที่เกี่ยวกับสมภาติพบในยันต์ไทยหลายประการ เช่น สมภาติที่เป็นองค์ประกอบของโพชฌงค์ 7 หมายถึง องค์แห่งธรรมที่นำไปสู่การตรัสรู้ที่สื่อผ่านหัวใจโพชฌงค์ในยันต์พระวิปัสสี (อุระคินฺทร วิริยะบุรณะ, ม.ป.ป.: 41) โดยใช้อักษรย่อ 7 ตัวสื่อถึงองค์ประกอบของหลักธรรมข้อนี้ ได้แก่ ส มาจาก สติ ความระลึกจำรู้ ฐ มาจาก ฐมมวิจยะ ความสอดส่องธรรม วิ มาจาก วิริยะ ความเพียร ปี มาจาก ปีติ ความอิมใจ ป มาจาก ปัสสัทธิ ความสงบกาย ใจ ส มาจาก สมภาติ ความตั้งมั่นแห่งจิต และ อุ มาจาก อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง (ที.ปา. (ไทย) 11/327/264)

2.3 ปัญญา : ความงามในที่สุด (ปริโยสานกฺลยาณ) ปัญญาจัดเป็นความงามสูงสุดที่เกิดจากการพัฒนาจิตที่เป็นสมภาติให้เกิดญาณ การหยั่งรู้ความจริงที่สามารถนำจิตออกจากกิเลสได้อย่างเด็ดขาด บรรลุเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิต คือ พระนิพพานอันเป็นความสุข ความสงบที่แท้จริงของชีวิต หลักธรรมที่เกี่ยวกับปัญญาพบในยันต์ไทยหลายประการ แต่หลักธรรมที่สื่อถึงปัญญาสู่สัจจะที่โบราณจารย์นำมาใช้มากเป็นลำดับต้น ๆ คือ อริยสัจสี่ โดยสื่อผ่านหัวใจอริยสัจสี่ที่ประกอบด้วยอักษร 4 ตัวที่สื่อถึงองค์ประกอบของหลักธรรมข้อนี้ ได้แก่ ทุ มากจาก ทุขั ส มาจาก สมุทฺย นิ มาจาก นิโรธ และ ม มาจาก มรรค (วิ.มหา. (ไทย) 4/14/13) พบในยันต์หัวใจปลงมั่งสำหรับใช้ลงตระกูลที่มีอานุภาพทำให้คงทนต่ออาวุธทั้งปวง เป็นต้น (อุระคินฺทร วิริยะบุรณะ, ม.ป.ป.: 120)

ความงามทางธรรมตามคติทางพระพุทธศาสนาโดยสรุปแล้วเกิดจากการการนำหลักธรรมไปปฏิบัติที่มีผลต่อความเจริญงอกงามของชีวิตตั้งแต่ระดับพื้นฐาน เช่น เบญจศีล เบญจธรรมที่ทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมที่งดงามทางกาย วาจา ความงามที่สูงขึ้นกว่าระดับแรกที่เกิดจากการฝึกอบรมจิตให้เป็นสมภาติ ตั้งมั่นที่เป็นความงามทางหลักธรรมในระดับกลาง จนถึงความงามสูงสุดที่เกิดจากการพัฒนาจิตจนบริสุทธิ์ หมตจจจากกิเลสทั้งปวง ก้าวล่วงทุกข์และการเวียนว่ายตายเกิดได้ในที่สุด

มิติทางด้านเรื่องราว

โบราณจารย์ได้ใช้องค์ประกอบของยันต์ไทยทั้งชื่อของยันต์ รูปทรง รูปภาพ อักษร คาถา และตัวเลขสื่อเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาสรุปได้ตามองค์ประกอบของศาสนาดังต่อไปนี้

1. ศาสดา ศาสดาในองค์ประกอบนี้ หมายถึง พระพุทธเจ้า เรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องที่พบมากที่สุด ในยันต์ไทย เนื่องจากโบราณจารย์ถือว่า พระพุทธเจ้าเป็นประธานของยันต์ในฐานะที่พระองค์เป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา โดยโบราณจารย์ได้สื่อเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์โดยสรุป 3 ประการ คือ

1.1 พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ หมายถึง ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า โบราณจารย์ได้ใช้องค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์สื่อถึงพระโพธิสัตว์อดีตชาติของพระพุทธเจ้าไว้อย่างหลากหลาย ดังตัวอย่างเช่น

1.1.1 ภาพในยันต์ เช่น ภาพหงส์ทองที่ปรากฏในยันต์พญาหงส์ทองที่มีอานุภาพด้านเรียกทรัพย์ มหาเสน่ห์ (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 172) สื่อถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่เกิดเป็นพญาหงส์ทองในมหาหงส์ชาติก ขุททกนิกาย ชาติก (ขุ.ชา. (ไทย) 27/89-191/98-118)

1.1.2 อักขระยันต์ เช่น อักขระในหัวใจพระเจ้าสิบชาติที่มาจากอักขระตัวแรกของ ชื่อพระโพธิสัตว์ แต่ละท่าน คือ เต (เตมีย์) ซ (มหาชนก) สุ (สุวรรณสาม) เน (เนมิราช) ม (มโหสถ) ภู (ภูริทัต) จ (จันทกุมาร) นา (นารทะ) วิ (วิฑูร) เว (เวสันดร) ที่ใช้ลงยันต์ยันต์หัวใจศชาติเชื่อว่า มีอานุภาพทางมหาลาภและเมตตามหานิยม (เทพย์ สาริกบุตร, 2538: 156-160) สื่อถึงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ทั้ง 10 ชาติในมหานิบาตชาติก ขุททกนิกาย ชาติก (ขุ.มหา. (ไทย) 28/1-2440/183-560)

1.1.3 คาถาที่ใช้เสกยันต์ เช่น คาถาที่ใช้เสกยันต์นกคุ้ม (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป., น. 145) ว่า “สนติ ปกขา อปตตนา สนติ ปาหา อวณจนา มาตา ปิตา จ นิกขนตา ชาติเวท ปฎิกุม” สื่อถึงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นนกคุ้มในวัฏฏชาตก ขุททกนิกาย (ขุ.ชา. (ไทย) 27/35/15)

1.1.4 ชื่อยันต์ เช่น ยันต์พญาช้าง (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 217) สื่อถึงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นพระญาช้างฉัททันต์ผู้มีเมตตาสูง ไม่ฆ่านายพรานผู้ที่จะฆ่าตน ยอมให้นายพรานตัดงาของตนในฉัททันตชาติก ขุททกนิกาย (ขุ.ชา. (ไทย) 27/97/554)

1.2 พระพุทธเจ้าในอดีต โบราณจารย์ได้ใช้อักขระประกอบของยันต์สื่อถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในอดีต เช่น อักขระยันต์ที่ใช้ลงยันต์และใช้เป็นคาถาเสกยันต์พระเจ้า 28 พระองค์ โดยนำอักขระตัวแรกจากพระนามของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์มาใช้สื่อ คือ ต (ตัมหังกร) เม (เมธังกร) โก (โกณฑัญญะ) ส (สรณังกร) ที (ทีปังกร) ม (มังคละ) สุ (สุมนะ) เร (เรวตะ) โส (โสภิตะ) อ (อโนมทัสสี) ป (ปทุมะ) นา (นารทะ) ป (ปทุมุตระ) สุ (สุเมธะ) สุ (สุชาติ) ปิ (ปิยทัสสี) อ (อัทธทัสสี) ฐ (ธัมมทัสสี) สิ (สิทธัตถะ) ติ (ติสสะ) ปุ (ปุสสะ) วิ (วิปัสสี) สิ (สิขี) เว (เวสสุ) กุ (กุกุสันธะ) โก (โกณฑมนะ) ก (กัสสปะ) โค (โคตมพุทธะ) พระพุทธเจ้าองค์นี้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน เรื่องราวของพระพุทธเจ้า 25 พระองค์กล่าวไว้ในขุททกนิกาย พุทธวงศ์ (ขุ.พุทธ. (ไทย) 33/1-24/592-721) ส่วนเรื่องราวของพระพุทธเจ้าอีก 3 พระองค์ คือ พระตัมหังกร พระเมธังกร และพระทีปังกรพุทธเจ้ากล่าวไว้ในพุทธปภินณกถิตินในพระไตรปิฎกเล่มเดียวกัน (ขุ.พุทธ. (ไทย) 33/1-20/721-724)

1.3 พระพุทธเจ้าในปัจจุบัน โบราณจารย์ได้ใช้อักขระประกอบต่าง ๆ ของยันต์สื่อถึงพระพุทธเจ้า (สมณะโคมตม) ไว้อย่างหลากหลาย เช่น

1.3.1 ภาพในยันต์ เช่น ภาพพระพุทธเจ้าในยันต์พุทธนิมิต (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 126) สื่อถึงเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์โดยเนรมิตพระองค์ขึ้นมาอีกพระองค์หนึ่ง เรียกว่า “พุทธนิมิต” เพื่อให้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์คู่กับพระองค์ และในขณะที่ประทับจำพรรษาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อพระองค์จะเสด็จไปบิณฑบาตก็ได้ทรงเนรมิตพุทธนิมิตขึ้นมาทำหน้าที่แสดงธรรมแก่เทวดาแทนจนกว่าพระองค์จะเสด็จกลับมา เรื่องนี้ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท ภาษาบาลี ภาค 6 เรื่องยมกปาฏิหาริย์ (พระพุทธโฆษาจารย์, 2526: 80-88)

1.3.2 อักขระยันต์ เช่น หัวใจพาดู พามา นา อู ก ส น หุ ที่ใช้ลงยันต์ธงไชย กะฐั้เจ็ดแบกพระ 1 (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 71) ที่สื่อถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่ทรงมีต่อผู้ที่คิดร้ายพระองค์ด้วยบารมีธรรม 8 ครั้ง ได้แก่ (1) ทรงเอาชนะพญามารนามว่า วสวัตตีด้วยการระลึกถึงพระบารมี ๑๐ ประการ มีทานบารมี เป็นต้น (พา = พาหุ สหสฺสภินิมิตตฺสาธุต...) (2) ทรงเอาชนะอหวกยักษ์ผู้มีจิตกระด้างด้วยขันติธรรม (มา = มาราตีเรกมิ

ยุขมิตสพพตตี...) (3) ทรงเอาชนะช้างนาฬาคีรีด้วยเมตตาทธรรม (นา = นาฬาคีรี คชวร อติมตตภูต...) (4) ทรงเอาชนะทรงชนะโจรองคฺลิมาลด้วยอิทธิภิสังขาร (อุ = อุภิตตชคคฺมิตตตสฺสทารุณนต...) (5) ทรงเอาชนะนางฉัญจมาณวิกาที่กล่าวความใส่ร้ายพระองค์ว่าทำให้นางตั้งครรภ์ด้วยความสงบระงับพระทัยอันงาม (ก = กตวาน กฏฐุมุฑฺร อิวคฺพภินียา...) (6) ทรงเอาชนะสังจกนิครนถ์ด้วยพระปัญญา (ส = สจจ วิหาย มตฺสจจกฺวาทเกตฺข...) (7) ทรงเอาชนะพญานาคนามว่า นันโทปนันทะด้วยการส่งพระโมคคัลลานเถระไปทรมาน ด้วยฤทธิ์ (น = นนโทปนนทฺภุชคฺ วิพฺฐิมหิทธิ...) (8) ทรงเอาชนะท้าวพกาพรหมผู้มีหิฐิตด้วยเทศนาญาณวิธี (พ = พคฺคาทหิฏฺฐิฏฺษเคน สฺสทฺฐทตฺถ...) (สมเด็จพระสังฆราช (ปฺสุสทเว), 2538: 92-93, สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป.: 1-218)

1.3.3 คาถาที่ใช้เสกยันต์ เช่น คาถาห้ามอาวุธที่ใช้เสกยันต์พะเนียงแตก ว่า “สัตถา ณะนง อากัทธิตฺตง ทัตถวา วิสฺสชิตฺตง นาทาลิ.” (อุระคินฺทร, ม.ป.ป.: 108) สื่อถึงเหตุการณ์ที่นายพรานกุกกุกุมิตรโกรธพระพุทธรูปเจ้าด้วยความเข้าใจผิดว่า พระองค์ทรงปล่อยเนื้อที่ติดบ่วงของตนไป จึงยกธนูขึ้นหมายจะยิงพระพุทธรูปเจ้า แต่ไม่สามารถปล่อยลูกศรออกจากคันธนูได้ด้วยอำนาจพระเมตตาของพระพุทธรูปเจ้า และพระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดนายพรานกุกกุกุมิตร พร้อมทั้งบุตรชายและลูกสะใภ้จนบรรลู่ไสตปาตีตผล (พระพุทธรูปเสก, 2514: 24)

1.3.4 ชื่อยันต์ เช่น ยันต์พระเจ้าห้าพระองค์สำหรับปลงพระกรวดหรือผ้าประเจียด (อุระคินฺทร วิริยะบฺรณ, ม.ป.ป.: 45) ที่สื่อถึงพระพุทธรูปเจ้าในภัทรกัปป์ 5 พระองค์ คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ พระกัสสปะ พระโคตมะ และพระศรีอริยเมตตรัยในขุททกนิกาย พุทธวงศ์ที่กล่าวถึงพระพุทธรูปเจ้า 28 พระองค์ ซึ่งรวมพระพุทธรูปเจ้าทั้ง 5 พระองค์ไว้ด้วย (ขุ.พุทฺธ. (บาลี) 33/1-19/576-579)

2. ศาสนธรรม โบราณจารย์ได้นำหลักธรรม วินัยในพระพุทธศาสนา มาสื่อผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ในยันต์ไทย โดยสรุปดังต่อไปนี้

2.1 รูปทรงของยันต์ รูปทรงของยันต์ เช่น รูปยันต์สามเหลี่ยมที่สื่อถึงหลักคำสอนที่มีองค์ประกอบ 3 ประการ เช่น ไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์ 3 ประการ ได้แก่ อนิจจตา ความไม่เที่ยง ไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทุกขตา ความขัดแย้ง ความบีบคั้น อนัตตตา ความไม่มีตัวตน ไม่สามารถบังคับบัญชาให้อยู่อำนาจได้ (อภิ.ก. (ไทย) 37/753/798-799) ยันต์สี่เหลี่ยมที่สื่อถึงหลักคำสอนที่มีองค์ประกอบ 4 ประการ เช่น ยันต์เจริญโภคทรัพย์ที่เชื่อว่า ทำให้มีโภคทรัพย์ (อุระคินฺทร วิริยะบฺรณ, ม.ป.ป.: 11) ที่สื่อถึงธาตุ 4 ประการ คือ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ ธาตุไฟ และวาโยธาตุ ธาตุลม (ที.ม. (ไทย) 10/378/307-308) เป็นต้น

2.2 ภาพในยันต์ ภาพในยันต์ เช่น ภาพเรือสำเภาทองในยันต์สำเภาทองที่เชื่อว่า จะทำให้ค้าขายดีและเดินทางปลอดภัย (อุระคินฺทร วิริยะบฺรณ, ม.ป.ป.: 58) สื่อถึงบารมีธรรม 10 ประการ ที่เปรียบเสมือนยานนาวาที่พาสัตว์โลกให้ข้ามพ้นสังสารวัฏ เรื่องนี้ปรากฏในเวสสันดรชาดก ขุททกนิกาย มหานิบาต (ขุ.มทา. (ไทย) 28/2114/435)

2.3 อักขระยันต์ อักขระยันต์ เช่น อักขระหัวใจพระปรมาตม์ คือ จิ เจ รุ นิ ที่ใช้ลงยันต์ตระกูลลงถม (อุระคินฺทร วิริยะบฺรณ, ม.ป.ป.: 164) ซึ่งอักขระทั้ง 4 ตัวนี้สื่อถึงปรมาตมธรรมในพระอภิธรรมปิฎก ได้แก่ จิ สื่อถึง จิต ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ เจ สื่อถึง เจตสิก อารมณ์ที่เกิดร่วมกับจิต รุ สื่อถึง รูป ร่างกายและสิ่งที่เกิดด้วยกาย นิ สื่อถึง นิพพาน ธรรมชาติที่ออกไปจากต้นเหตุที่ปรากฏในคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ (พระอนุรุทธาจารย์, 2530: 1-30)

2.4 คาถาที่ใช้เสกยันต์ คาถาที่ใช้เสกยันต์ เช่น คาถาเสกยันต์กำเนิดลงใบรักให้เกิดมหาเสน่ห์ว่า “ปญจกฺขนธา รุปกฺขนโธ เวทนาภฺขนโธ สลฺยญาภฺขนโธ สงฺขารภฺขนโธ วิญญาภฺขนโธ ตตถ กตโม” เนื้อหาขอคาถานี้

สื่อถึงชั้น 5 ส่วนประกอบของชีวิตมนุษย์ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณที่ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ชั้นธวิภังค์ พระอภิธรรมปิฎกที่อธิบายชั้นห้าไว้อย่างละเอียด (อภิ.วิ. (ไทย) 35/1-149/1-97)

2.5 ชื่อยันต์ ชื่อยันต์ เช่น ยันต์ปาฏิโมกข์ (อรรถกถาวิริยยะปุณณะ, ม.ป.ป.: 171) ที่สื่อเรื่องราวหรือสาเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลหรือวินัยของพระภิกษุทั้ง 227 ข้อในพระวินัยปิฎก

2.6 ตัวเลขในยันต์ การสื่อถึงพระธรรมวินัยโดยใช้ตัวเลขนี้พบว่า มีความหลากหลายไปตามคติของอาจารย์แต่ละสำนัก ดังตัวอย่างเช่น

เลข 1 ใช้สื่อถึงหลักธรรมที่มีองค์ประกอบเพียง 1 เช่น พระนิพพาน

เลข 2 ใช้สื่อถึงหลักธรรมที่องค์ประกอบ 2 ประการ เช่น ทิริ โอตตปปะ

เลข 3 ใช้สื่อถึงหลักธรรมที่องค์ประกอบ 3 ประการ เช่น พระรัตนตรัย

เลข 4 ใช้สื่อถึงหลักธรรมที่องค์ประกอบ 4 ประการ เช่น ปัจจยสี่ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และ คิลานปัจจย เกสัชบริหาร

เลข 5 ใช้สื่อถึงหลักธรรมที่องค์ประกอบ 5 ประการ เช่น ศีล 5

เลข 6 ใช้สื่อถึงหลักธรรมที่องค์ประกอบ 6 ประการ เช่น สวรรค์ 6 ชั้น คือจาตุมหารา ชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตตี

เลข 7 ใช้สื่อถึงหลักธรรมที่องค์ประกอบ 7 ประการ เช่น โพชฌงค์ 7

เลข 8 ใช้สื่อถึงหลักธรรมที่องค์ประกอบ 8 ประการ เช่น ศีล 8 หรือศีลอุโบสถ

เลข 9 ใช้สื่อถึงหลักธรรมที่องค์ประกอบ 9 ประการ เช่น พุทธคุณ 9 ประการ

เลข 10 ใช้สื่อถึงหลักธรรมที่องค์ประกอบ 10 ประการ เช่น ศีล 10

เลข 13 ใช้สื่อถึงธุดงค์ 13

เลข 30 ใช้สื่อถึงนิสสัยปาจิตติย 30 ลิกขาบท

เลข 75 ใช้สื่อถึงเสขียวัตร 75 ลิกขาบท

เลข 92 ใช้สื่อถึงปาจิตติย 92 ลิกขาบท เป็นต้น

เหตุผลของการใช้ตัวเลขแทนอักษรหรืออักขระในยันต์ไทยก็เนื่องจากความจำกัดด้านพื้นที่ในยันต์ที่มีไม่มากนัก การใช้ตัวเลขแทนอักษรจึงเป็นประหยัดเนื้อที่และสามารถเรื่องต่าง ๆ ได้มากขึ้น แต่ยังคงเจตนาธรรมของโบราณจารย์ที่ต้องการสื่อคติธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เหมือนอักขระ แต่การใช้ตัวเลขก็มีข้อเข้าใจอย่างหนึ่งที่พบก็คือ การสื่อหลักธรรมคำสอนผ่านตัวเลขอาจมีข้อแตกต่างกันตามคติของอาจารย์แต่ละท่าน และยากแก่การเข้าใจเนื่องจากหลักคำสอนในแต่ละหมวดนั้นมีจำนวนมาก

3. ศาสนบุคคล เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนบุคคลที่พบจากองค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์ไทยเป็นเรื่องราวของพระพุทธสาวกองค์สำคัญ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

3.1 ภาพในยันต์ ภาพในยันต์ เช่น ภาพพระสิวลีเถระในยันต์พระสิวลีและพระฉิมพลีที่เชื่อว่า ทำให้เกิดโชคลาภ (อรรถกถาวิริยยะปุณณะ, ม.ป.ป.: 218) สื่อถึงความเป็นเลิศทางลาภสักการะที่เกิดจากอำนาจบุญที่ท่านทำไว้ครั้งในอดีตชาติจนพระพุทธเจ้าทรงยกย่องท่านว่าเป็นผู้เลิศด้านการมีลาภยิ่งกว่าภิกษุรูปใด (อง.เอกก. (ไทย) 20/207/27)

3.2 อักขระยันต์ อักขระยันต์ เช่น อักขระ น ชา ลี ตี ที่ใช้ลงยันต์หลากชนิด อาทิ ยันต์เพดานหน้าเชื่อว่าทำให้เกิดลาภสักการะ (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 110) สื่อถึงความเป็นเลิศด้วยลาภของพระพระสิวลีที่เกิดจากอำนาจทานที่ถวายพระปฐมุตตระพุทธเจ้า และพระวิปัสสิพุทธเจ้า (ช.อุป. (ไทย) 33/87-88/301)

3.3 คาถาที่ใช้เสกยันต์ คาถาที่ใช้เสกยันต์ เช่น คาถาลงยันต์พระโมคคัลลานะต่อกระดูกที่ว่า “เลโรนฺตรธายิตฺวา ภูมียํ สุขุมํ ปริมาณุ ภคฺวโต อิตฺถิยา อตฺตโน สรีเร มํสํ จกฺขุ อวสุสฺสตุ อวสุสฺสเต สรีเร มํสํ โลหิตํ” เชื่อกันว่ามีอานุภาพรักษากระดูกที่หักให้หายได้ (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 12) สื่อเหตุการณ์ที่พวกโจรช่วยกันทุบตีพระโมคคัลลานะจนกระดูกแตกละเอียดเพราะบุญกรรมที่ท่านเคยทุบตีบิดามารดาในอดีตชาติ ซึ่งท่านได้ใช้อธิษฐานที่ประสานร่างกายเหาะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พูลลาแล้วกลับมานิพพานในที่เดิม (พระพุทธโฆษาจารย์, 2514: 59-64) ซึ่งพระมหาเถระรูปนี้ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางมฤตยู (อจ.เอกก. 20/190/16)

3.4 ชื่อยันต์ เช่น ยันต์ควัมบดีที่มีอานุภาพด้านเสน่ห์เป็นที่รักของคนทั่วไป (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 184) สื่อถึงพระควัมบดีผู้เป็นเพื่อนคนหนึ่งของพระยสะที่ออกบวชพร้อมกับเพื่อนอีก 3 คน คือ พระวิมล พระสุพาหุ และพระบุญณชีในพระวินัยปิฎก มหาวรรค (วิ.มหา. (ไทย) 4/30/37)

4. ศาสนวัตถุ โบราณจารย์ได้นำเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับศาสนวัตถุในพระพุทธศาสนามาสื่อผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์ไทยหลายประการ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

4.1 ภาพในยันต์ ภาพในยันต์ เช่น ภาพพระธัมมจักรในยันต์พุทธจักร (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 136) สื่อถึงธัมมจักร สัญลักษณ์ประจำพระพุทธศาสนาที่สะท้อนถึงปฐมเทศนา คือ ธัมมกัมปวัตตนสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์เป็นครั้งแรกในพระวินัยปิฎก มหาวรรค (วิ.มหา. (ไทย) 4/15/22) โดยสาระสำคัญของปฐมเทศนา คือ อริยสัจสี่ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โดยเฉพาะอริยมรรค 8 ประการ ทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ที่นำผู้ปฏิบัติสู่ความพ้นทุกข์

4.2 อักขระในยันต์ อักขระในยันต์ เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎกโดยสื่อผ่านหัวใจพระวินัยปิฎกที่บ่งบอกถึงเนื้อหาของพระวินัยปิฎกที่แยกออกเป็น 5 หมวด คือ อา (อาทิกัมมิกะ) ปา (ปาจิตตีย์) ม (มหาวรรค) จู (จุลวรรค) ป (บริวารวรรค) หัวใจพระสูตรที่บ่งบอกถึงเนื้อหาของพระสูตรต้นตอปิฎกที่แยกออกเป็น 5 หมวด คือ ที (ทีฆนิกาย) ม (มัชฌิมนิกาย) ส (สังยุตตนิกาย) อ (อังคุตตรนิกาย) จู (จุททกนิกาย) และหัวใจพระอภิธรรมปิฎกที่บ่งบอกถึงเนื้อหาของพระอภิธรรมปิฎกที่แยกออกเป็น 7 คัมภีร์ คือ ส (สังคณี) วิ (วิภังค์) ธา (ธาตูกถา) ปุ (ปุคคัลบัญญัติ) ก (กถาวัตถุ) ย (ยมก) ป (ปฏิฐาน) ที่ลงในยันต์พระปาฏิโมกข์สำหรับป้องกันอาวูธ (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 171)

4.3 ชื่อของยันต์ ชื่อของยันต์ เช่น ยันต์พระเสมา (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 206) สี่มาหรือเสมาวัตถุที่แสดงถึงเขตอันเป็นบริเวณของอุโบสถหรือพระอุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ในพระวินัยปิฎก (วิ.มหา. (ไทย) 4/138-140/215-216) เป็นต้น

5. ศาสนพิธี โบราณจารย์ได้ใช้องค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์ไทยสื่อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาอย่างหลากหลาย ส่วนใหญ่จะเป็นพิธีกรรมของพระสงฆ์ที่เรียกว่า “สังฆกรรม” โดยสื่อผ่านอักขระและคาถาที่ใช้ลงและเสกยันต์เป็นส่วนใหญ่ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

5.1 การรับไตรสรณคมน์ โบราณจารย์ได้นำคำกล่าวรับไตรสรณคมน์ที่สื่อผ่านอักขระ เช่น อักขระยันต์ ไตรสรณคมน์แบบที่ 1 ว่า “พุทฺธิ สรณํ คจฺฉามิ” ยันต์ไตรสรณคมน์แบบที่ 2 ว่า “ธมฺมิ สรณํ คจฺฉามิ” และยันต์ไตรสรณคมน์แบบที่ 3 ว่า “สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ” (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 158-159) ซึ่งการรับไตรสรณคมน์นี้ปรากฏในพระวินัยปิฎกหลายแห่ง เช่น ในพิพัชชุปสัมปทาเถรา พระวินัยปิฎก มหาวรรค (วิ.มหา. (ไทย) 4/34/42-43)

5.2 การบรรพชาอุปสมบทของพระภิกษุ โบราณจารย์ได้นำคำบางคำที่อยู่ในพิธีการบรรพชาอุปสมบทแบบญัตติจตุตถกรรมวาจา ได้แก่ “คจฺฉะมฺมุหิ โสภาเสติ” มาใช้เป็นคาถาเสกยันต์ผูกข้อมือนี้เด็กป้องกันภูต ผี ปีศาจ (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 68) ซึ่งแตกต่างจากคำขอบรรพชาอุปสมบทที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกที่ว่า “คจฺฉ อมฺมุหิ โสภาเส ติฏฺฐาหิติ” (วิ.มหา. (บาลี) 4/126/84) เป็นคำที่พระอุปัชฌาย์บอกให้ผู้จะอุปสมบทไปยืนอยู่นอกอาสนะสงฆ์ เพื่อรอให้พระกรรมวาจาจารย์และพระอนุสาวนาจารย์ (พระคู่สวด) ไปถามอันตราภัยกรรม (เรื่องที่เป็นอันตรายต่อการอุปสมบท ทำให้ไม่สามารถอุปสมบทได้ คือ โรคที่ต้องห้ามบรรพชาอุปสม ได้แก่ โรคเรื้อน โรคกลาก โรคมืองคร่า และโรคลมบ้าหมู ไม่ใช่มนุषย์ ไม่ใช่บุรุษเพศ ไม่เป็นไทย มีหนี่ลีน และหนีราชการมาบวช (ธ.ธรรมศรี, 2519: 51-55)

5.3 พิธีลาสิกขาบท (สึก) โบราณจารย์ได้นำคำลาสิกขาบทที่ว่า “พุทฺธิ ปจฺจกฺขามิ ธมฺมิ ปจฺจกฺขามิ สงฺฆํ ปจฺจกฺขามิ” มาใช้เป็นคาถาเสกยันต์พุทธจักรและใช้ลงในบาตรแตกแล้วเขียนชื่อคนที่เราต้องการให้ฉิบหายลงไปจะทำให้คนนั้นมีอันเป็นไปตามต้องการ (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 136-137) คำดังกล่าวใช้เป็นคำลาสิกขาบทของพระภิกษุหรือที่เรียกตามภาษาชาวบ้านว่า “สึก” คำลาสิกขาบทนี้ปรากฏในสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยที่ระบุถึงการกล่าวลาพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์สิกขาบท พระวินัย ปาฏิโมกข์ อุทเทส พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธวิหาริก อันตวาสิก พระภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ อาจารย์คนเดียวกัน และเพื่อนผู้ปฏิบัติธรรมร่วมกันของพระภิกษุที่ประสงค์จะลาสิกขาหรือสึก (พระพุทฺธโฆสจารย์, 2525: 295-296)

5.4 พิธีบรรพชาของสามเณร โบราณจารย์นำคำสมาทานศีล 10 ที่ว่า “อิมานิ ทส สิกฺขาปทานิ สมาธิยามิ” มาใช้เป็นคาถาเสกและลงยันต์องค์ศีลให้มีอานุภาพด้านเมตตามหานิยม (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 53) ศีล 10 เป็นศีลที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้สำหรับสามเณรในพระวินัยปิฎก มหาวรรค (วิ.ม. (บาลี) 4/106/121, วิ.ม. (ไทย) 4/106/168-169)

5.5 คำอธิษฐานเข้าพรรษา โบราณจารย์ได้นำเอาคำอธิษฐานเข้าพรรษาของพระสงฆ์ที่ว่า “อิมสฺมิ อาวาเส (วิหาร) อิมิ เตมาสํ วสฺสํ อุเปมิ แปลว่า เราขออยู่จำพรรษาตลอดสามเดือนในวัด (วิหาร) แห่งนี้” มาใช้เป็นคาถาเสกยันต์ลงหมอนที่เชื่อกันว่าสามารถป้องกันศัตรู (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป. : 245) เรื่องการเข้าจำพรรษานี้ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ตอนวัสสูปนายิกขาขันธกะ (วิ.ม. (ไทย) 4/184/292-293)

5.6 คำเก็บวัตร โบราณจารย์ได้นำคำว่า “วตฺตํ นิกฺขิปปามิ” ซึ่งเป็นคำที่พระภิกษุผู้ประพฤติวัตรหรือภูฐานวิธีเพื่อออกจากอาบัติสังฆาติเสสบอกกับพระสงฆ์ตามข้อกำหนดทางพระวินัยในขณะที่อยู่ปริวาส มานัต และอัปภาณที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้สำหรับพระภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาติเสสในพระวินัยปิฎก มหาวรรค (วิ.มหา. (ไทย) 1/237/252) คำนี้พบในคาถาเสกยันต์จักรแตกเพื่อนำไปฝังไว้ใต้ถุนบ้านทำให้คนในบ้านนั้นแตกแยกกัน ประสบความฉิบหาย (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 118-119)

5.7 คำสวดถอนสีมา โบราณจารย์ได้นำคำถอนสีมาว่า “ติสะมุหะเนถะ เสมาสะมุหะเนยยะ...” มาใช้ลงและเสกยันต์พิศมรสำหรับป้องกันภัย (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 152) ซึ่งการสวดถอนสีมาเป็นสังขกรรมอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ ในกรณีที่ต้องการเลิกใช้สีมาเดิม ไปใช้สีมาใหม่จะต้องสวดถอนสีมาเดิมเสียก่อน เรื่องนี้ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรคว่า “สีมี สมุหะเนยยะ” (วิ.มहा. (บาลี) 4/146/97) แต่คำสวดถอนสีมาที่ปรากฏอยู่ในหนังสือมนต์พิธิจะใช้คำว่า “...สังโฆ ดัง สีมัง สะมุหะเนยยะ...” (พระครูอรุณธรรมรังษี (เอี่ยม สิริวงโม), ม.ป.ป. : 248)

6. เรื่องอื่น ๆ นอกจากการนำองค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์ไทยมาใช้สื่อเรื่องราวตามองค์ประกอบของศาสนาพุทธข้างต้นแล้ว โบราณจารย์ยังได้ใช้องค์ประกอบของยันต์ไทยสื่อเรื่องราวอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปศาสนาอีกหลายเรื่อง เช่น

6.1 เทพองค์สำคัญ โบราณจารย์ได้นำเทพองค์สำคัญที่คัมภีร์ในพระพุทธรูปศาสนากล่าวถึง เช่น พระพรหมในยันต์พระพรหมสี่ (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 5) มาใช้สื่อหลักพรหมวิหารธรรม 4 ประการ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา (ที.ปา. (ไทย) 11/308/280) และพระอินทร์ในยันต์เทพรัญจวน (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 76) ที่สื่อถึงวัดตบท 7 ประการที่ท่านได้บำเพ็ญครั้งเกิดเป็นมฆมาณพ คือ (1) เลี้ยงบิดามารดา (2) อ่อนน้อมต่อมตน (3) พุดจาไพเราะอ่อนหวาน (4) ไม่พุดคำหยาบ (5) การให้ทาน (6) พุดคำสัตย์ (7) ไม่โกรธใครตลอดชีวิต (พระพุทธรูปศาสตราจารย์, 2522: 96-97)

6.2 เรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ โบราณจารย์ได้นำเรื่องราวของบุคคลที่คัมภีร์ทางพระพุทธรูปศาสนากล่าวถึง เช่น นางฉัญจมานวิกาในยันต์ลงใส่กระดาษเพื่อทำให้หญิงรัก (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 66) ที่สื่อเรื่องราวตอนที่นางฉัญจมานวิกาใส่ร้าย กล่าวหาพระพุทธเจ้าว่าทำให้เธอตั้งครรภ์ (พระพุทธรูปศาสตราจารย์, 2526: 46-51) และภาพมนุษย์ในยันต์ปฏิสนธิที่เชื่อว่าจะทำให้ชนะคดีและทำให้ศัตรูมีอันเป็นไปตามที่ต้องการ (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 15) สื่อถึงการกำเนิดมนุษย์ที่ต่ออาศัยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ บิดามารดามีเพศสัมพันธ์กัน มารดาอยู่ในช่วงมีไข่สุก และมีปฏิสนธิวิญญานมาเกิด (ม.ม. (ไทย) 12/408/443-444)

6.3 เรื่องราวเกี่ยวกับยักษ์ โบราณจารย์ได้นำเรื่องราวของยักษ์บางตน เช่น ท้าวเวสสุวรรณในยันต์ท้าวเวสสุวรรณที่ใช้เขียนใส่ผ้าแขวนไว้ที่เปลเด็กเพื่อคุ้มครอง ป้องกันเด็ก ทำให้เด็กปลอดภัย ไม่มีโรคภัย เลี้ยงง่าย (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 303) เรื่องของยักษ์ตนนี้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพุทธรูปศาสนาหลายแห่ง เช่น อฎาณานาฎิสสูตร ที่ขนิภาย ปาฎิกวรรคที่กล่าวถึงท้าวเวสสุวรรณ อธิบดีของอสูรหรือยักษ์ เป็นเจ้าแห่งผี เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ท้าวกูเวร” เป็นหนึ่งในท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ มีหน้าที่พิทักษ์โลก สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ได้เสด็จลงมานมัสการพระพุทธเจ้า (ที.ปา. (ไทย) 11/291-295/239-246)

6.4 เรื่องราวเกี่ยวกับสัตว์ โบราณจารย์ได้นำเรื่องราวของสัตว์โดยส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ อดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่เกิดเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ เช่น ภาพนกคุ้มที่สื่อถึงอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นพญานกคุ้มในวิภูฏกชาตก ขุททกนิภาย ชาตก (ขุ.ชา. (ไทย) 27/35/15) ที่กล่าวถึงพญานกคุ้มพระโพธิสัตว์ เมื่อไฟป่ามาใกล้ได้ระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าในอดีตแล้วตั้งจิตอธิษฐานให้ไฟดับ ปรากฏว่า ไฟได้ดับตามที่อธิษฐานไว้ด้วยเหตุนี้เองโบราณจารย์จึงได้นำเหตุการณ์นี้มาเขียนยันต์นกคุ้มเพื่อใช้ป้องกันภัยต่าง ๆ โดยเฉพาะอัคคีภัย (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 189)

6.5 เรื่องราวเกี่ยวกับหลักภาษาบาลี โบราณจารย์ได้นำภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ถ่ายทอดหลักคำสอนและพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทได้ใช้ภาษานี้ในการเผยแพร่และสืบต่อหลักคำสอนจนถึงทุกวันนี้ที่ปรากฏในยันต์ปฐุมอักษรสำหรับลงเครื่องพิชัยยุทธ ผ้าประเจียดทำให้ชนะศัตรู (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 74) โดยโบราณจารย์ได้นำอักษรในภาษาบาลีทั้งหมด 41 ตัว แยกเป็นสระ 8 ตัว ได้แก่ อ อา อิ อี อุ ู เอ โอ และพยัญชนะ 33 ตัวแยกเป็น พยัญชนะ ก วรรณค 5 ตัว ได้แก่ ก ข ค ฃ ง พยัญชนะ จ วรรณค 5 ตัว ได้แก่ จ ฉ ช ฌ ญ พยัญชนะ ฎ วรรณค 5 ตัว ได้แก่ ฎ ฐ ฑ ฒ ณ พยัญชนะ ต วรรณค 5 ตัว ได้แก่ ต ถ ท ธ น พยัญชนะ ป วรรณค 5 ตัว ได้แก่ ป ผ ภ พ ม และพยัญชนะอวรรณค 8 ตัว คือ ย ร ล ว ส ห ห อ มาใช้เป็นอักษรลงยันต์นี้ อักษรในภาษาบาลีทั้งหมดศึกษาได้จากหนังสือหรือคัมภีร์ไวยากรณทั่วๆ ไป เช่น คัมภีร์กัจจายนสูตรและปทรูปสิทธิ (พระพุทธปियเถระ, 2528: 2)

จากตัวอย่างของเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า องค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์ไทยเป็นสื่อการเรียนรู้ที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นเครื่องมือเรียนรู้ ถ่ายทอด และสืบต่อพระพุทธศาสนาทั้งในด้านศาสนา (พระพุทธเจ้า) ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี และเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องวิธีหนึ่งที่ควรค่าแก่การศึกษา ทำความเข้าใจเป็นอย่างยิ่ง

มิติทางคติธรรม

คติธรรม หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้าที่โบราณจารย์นำมาใช้โดยสื่อผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์ไทยอย่างหลากหลาย แต่เมื่อกล่าวสรุปแล้วจะอยู่ภายใต้หลักคำสอนที่ว่าด้วยปาพจน์ หมายถึง คำหลักที่กล่าวถึงคำสอนในพระพุทธศาสนา 2 ประการ คือ ธรรมและวินัยที่ปรากฏในทีฆนิกาย มหาวรรค (ที.ม. (ไทย) 10/216/164) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. ธรรม คติธรรมที่ว่าด้วยหลักพัฒนาชีวิตตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับสูงสุดคือความหลุดพ้น ซึ่งส่วนหนึ่งได้แสดงไว้แล้วในมิติที่ว่าด้วยความงามทางธรรมที่โบราณจารย์สื่อผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์ไทยไปแล้ว ขอกล่าวเพิ่มไว้โดยสังเขปเพื่อแสดงผลการศึกษาในข้อนี้

1.1 หลักธรรมพื้นฐานทั่วไป หลักธรรมในข้อนี้เป็นหลักธรรมสำหรับการพัฒนาชีวิตสู่ความดีงาม แยกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับปัจเจกชนและระดับสังคม ดังข้อสรุปต่อไปนี้

1.1.1 ระดับปัจเจกชน ธรรมสำหรับพัฒนาชีวิตของแต่ละบุคคลพบหลายเรื่อง เช่น การถึงพระรัตนไตรเป็นที่พึ่ง ยึดเหนี่ยวจิตใจในยันต์ไตรสรณคมน์ทั้ง 3 แบบ โดยสื่อผ่านอักขระหรือคาถาเสกยันต์ไตรสรณคมน์ (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 158-159) เป็นต้น

1.1.2 ระดับสังคม ธรรมสำหรับพัฒนาชีวิตเพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพบหลายประการ เช่น หลักพรหมวิหารธรรมสี่ หมายถึง ธรรมประจำใจอันประเสริฐที่สื่อผ่านคาถาเสกยันต์หงส์ทองเพื่อเกิดเมตตามหานิยม (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 22) ว่า “เอहि พุทธ มาเรโส เมตตา กรุณา มุทิตา อุเปกขา” ที่สื่อถึงองค์ประกอบของหลักธรรมข้อนี้ ได้แก่ เมตตา ความรัก ความปรารถนา กรุณา ความสงสาร เห็นอกเห็นใจ มุทิตา ความพลอยยินดีชื่นชมในความดี ความสำเร็จของผู้อื่น และ อุเบกขา ความวางเฉย ความเป็นกลาง (ที.ป.า. (ไทย) 11/308/280) เป็นต้น

1.2 หลักธรรมเพื่อการพันทุกข์ หลักธรรมข้อนี้พบอย่างหลากหลาย เช่น นวโลกุตตรธรรม หมายถึง ธรรมที่ไม่ใช่วิสัยของโลก ได้แก่ มรรค ผลของมรรคที่ไม่นับเนื่องในวิญญูทุกข์ และพระนิพพาน (ธาตุที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง) ในพระอภิธรรมปิฎก อัมมสังคณี (อภิ.ส. (ไทย) 34/1100/279) ที่สื่อผ่านชื่อยันต์ พระนวโลกุตตรธรรมที่ทำให้อายุเจริญ ปราศจากโลกภัยไข้เจ็บ (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 129) และโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ซึ่งเป็นธรรมที่นำผู้ปฏิบัติสู่การตรัสรู้ธรรม ได้แก่ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โภชนกัม 7 และมรรคมืองค์ 8 ที่สื่อผ่านตัวเลขในยันต์ เช่น ยันต์จตุโรบังเกิดทรัพย์ (จตุโร) (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 299) ที่ใช้เลข 1-9 แทนหลักธรรมที่มีองค์ประกอบตามตัวเลข อีกตัวอย่างหนึ่งหลักธรรมเพื่อความพันทุกข์ที่ใช้มากในยันต์ไทย คือ อักขระหัวใจอริยสัจสี่ที่ใช้เป็นทั้งอักขระลงยันต์และคาถาเสกยันต์ปลั่งมั่งสำหรับใช้ลงในตระกูลผ้าประเจียดทำให้แคล้วคลาด คงทนต่ออาวุธ (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 88) โดยใช้อักขระ 4 ตัวสื่อถึงหลักอริยสัจสี่ คือ พุ สื่อถึง ทุกข์ ส สื่อถึง สมุทัย นิ สื่อถึง นิโรธ และ ม สื่อถึง มรรคที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแหล่งแห่ง เช่น พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ (วิ.ม. (บาลี) 4/14/14, วิ.ม. (ไทย) 4/14/22) เป็นต้น

2. วินัย คติธรรมที่ว่าด้วยกฎระเบียบ ข้อห้ามเพื่อควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจาให้สงบเรียบร้อย และเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของหมู่คณะและสังคม ซึ่งได้แสดงตัวอย่างเรื่องนี้ไว้แล้วในหัวข้อที่ว่าด้วยคติทางความงามตามหลักธรรม ขอสรุปไว้อีกครั้งภายใต้หลักวินัย 2 ประการ คือ อนาคติยวินัยและอนาคติยวินัยในมังคลัตถที่ปนีตอนวินยกถา (พระสิริมังคลาจารย์, 2524: 59-62) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

2.1 อนาคติยวินัย วินัยข้อนี้เป็นวินัยของผู้ที่ไม่ได้ครองเรือน หมายถึง วินัยหรือศีลของพระภิกษุ ซึ่งพระสิริมังคลาจารย์ได้อธิบายว่า คือ การที่พระภิกษุสำรวมระวังไม่ให้ต้องอาบัติทั้ง 7 ประการ ได้แก่ ปาราชิก สังฆาทิเสส ทุลลัจฉัย ปาจิตตีย์ (รวมนิสสัคคีย์ ปาจิตตีย์ด้วย) ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และทุพภาษิตที่กล่าวในพระวินัยปิฎก บัณฑิตวรรค ตอนกตปุจฉาวาร (วิ.ป. (ไทย) 8/271/360) โดยตรงได้แก่ ศีลหรือวินัยของพระภิกษุที่มาในพระปาติโมกข์ 227 ข้อ เรียกว่า อาทิพรหมจารียกาสิกขา นอกจากนี้ยังมีวินัยของพระภิกษุที่ไม่ได้มาในพระปาติโมกข์อีกจำนวนหนึ่ง เรียกว่า อภิสมาจารียกาสิกขา และพระสิริมังคลาจารย์ (2524: 59-62) ยังได้กล่าวถึงศีลปาริสุทธิศีล 4 ว่าเป็นวินัยของพระภิกษุ อนาคติยวินัยนี้รวมเอาศีล 10 ของสามเณรด้วย เนื่องจากสามเณรก็เป็นนิกบวชในพระพุทธศาสนาเช่นกัน

อนาคติยวินัยนี้พบในยันต์ คือ ศีล 227 ของพระภิกษุในยันต์พระวินัยปิฎก สามารถป้องกันอาวุธได้ทุกชนิด (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 259) และหลักคำสอน เรื่อง อาชีวะปาริสุทธิศีลที่นำมาใช้ในยันต์ไทยพบในอักขระหัวใจบริสุทธิ (ปา อี อา ป) ที่ใช้ลงยันต์บริสุทธิเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ เมตตามหานิยม ปราศจากทุกข์ และศัตรูที่ปองร้ายพ่ายแพ้ไป (แพทย์ สาริกบุตร, 2538: 174-176) และศีล 10 ของสามเณรปรากฏในยันต์องค์ศีล (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 53)

2.2 อนาคติยวินัย วินัยข้อนี้เป็นวินัยของผู้ครองเรือน หมายถึง ฆราวาสทั้งชายและหญิง (อุบาสก อุบาสิกา) ที่จะต้องดำรงตนอยู่ในศีลตามภูมิชั้น ได้แก่ ศีล 5 และศีล 8 ซึ่งพบกล่าวรวมไว้ในยันต์องค์ศีล (อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป.: 53) ศีล 5 นี้มีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ที่ฉนิกาย ปาฎิกวรรคที่กล่าวถึงศีล 5 ภายใต้อัชชา สิกขาบท 5 ข้อ (ที.ปา. (ไทย) 11/315/302-303) ส่วนศีล 8 ปรากฏในสังฆิตตูปสถสูตร อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต ภายใต้อัชชา อูโบสถ 8 (อง.อฏฐก. (ไทย) 23/41/303-305) นอกจากนี้พระสิริมังคลาจารย์ยังได้กล่าวถึงศีลประเภทนี้ว่า หมายถึง การละเว้นจากอกุศลกรรมบถ หมายถึง แนวทางแห่งการทำ ความชั่ว 10 ประการ แต่ประพฤติดนตามแนวทางแห่งการสร้างความดี (กุศลกรรมบถ 10) แทน ที่กล่าวไว้ในที่ฉนิกาย ปาฎิกวรรค แยกเป็น

กายสุจริต 3 ประการ คือ (1) ไม่ฆ่าหรือเบียดเบียนชีวิตใด ๆ (2) ไม่ละเมิดทรัพย์สินของผู้อื่น (3) ไม่ละเมิดทางเพศ คู่ครองของผู้อื่น วชิสุจริต 4 ประการ คือ (1) ไม่พูดคำเท็จ พูดแต่คำที่เป็นจริง (2) ไม่พูดคำหยาบคาย พูดแต่คำพูดที่ไพเราะอ่อนหวาน (3) ไม่พูดคำส่อเสียด ยุแหยให้คนแตกแยกกัน พูดแต่คำที่ทำให้คนรักใคร่ สามัคคีกัน (4) ไม่พูดคำที่เหลวไหล ไร้สาระ พูดแต่คำที่มีสาระ ให้ประโยชน์ต่อผู้ฟัง และมโนสุจริต 3 ได้แก่ (1) ไม่โลภอยากได้ของใคร (2) ไม่พยายาบาท อาฆาตใคร (3) ไม่เห็นผิดทำนองคลองธรรม (ที.ปา. (ไทย) 11/347/362)

จากตัวอย่างของคตินิยมที่แสดงไว้ทั้งในส่วนพระธรรมและวินัยข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า โบราณจารย์ได้ใช้องค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์ไทยเป็นสื่อการเรียนรู้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอันเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งที่จะดึงคนผู้ศรัทธาในยันต์ให้เข้าถึงพระพุทธศาสนา

บทสรุป

จากสาระสำคัญที่เสนอมาทั้งหมดสรุปได้ว่า องค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์เป็นสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่โบราณจารย์มาใช้แบบประยุกต์ใช้ผสมผสานกับความเชื่ออื่นที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนาที่สะท้อนถึงภาพรวมของเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาใน 3 มิติ คือ มิติทางความงาม มิติทางตำนานเรื่องราว และมิติทางด้านคตินิยมนับว่าเป็นภูมิปัญญาของโบราณจารย์ที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่โดยใช้กลวิธีในการย่อเรื่องราวในพระพุทธศาสนาทั้ง ศาสดา (พระพุทธเจ้า) ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี และเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องสื่อผ่านภาพอักขระ คาถา ตัวเลข และชื่อยันต์โดยใช้รูปทรง ลายเส้น และองค์ประกอบอื่น ๆ ของยันต์เป็นสิ่งจูงใจให้ผู้ศรัทธาสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้ เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของอาจารย์สมชัย พักสุวรรณที่ว่า “อักขระย่อหรืออักขระในหัวใจต่าง ๆ นั้นโบราณจารย์ใช้เป็นอุบายสร้างปัญญาให้แก่ผู้ที่ท่องจำได้รู้ความหมาย และนำไปปฏิบัติ เช่น หัวใจปรต ทู ส นิ ม ที่มีเนื้อหาเตือนสติไม่ให้มนุษย์ทำความชั่ว เพราะผลของความชั่วจะทำให้ผู้ทำไปสู่อบายภูมิ ได้รับความทุกข์อย่างแสนสาหัส เป็นต้น (อ้างใน อังโน อีโรซติ เกิดแก้ว, 2561: 313-314)

แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ผู้ที่ถ่ายทอดและผู้ที่ยอมรับกลับละทิ้งสาระสำคัญที่เป็นภูมิปัญญาและหลักการทางพระพุทธศาสนาไป หันไปให้ความสนใจกับอานุกาฬด้านต่าง ๆ ที่เสริมเข้าไปจนกลายเป็นความยึดติดในสัญลักษณ์ปรัมปรา มาสไปเป็นที่สุด ประกอบอักขระและคาถาส่วนใหญ่ในยันต์เป็นอักขระขอม ภาษาบาลีที่คนส่วนใหญ่อ่านไม่ได้ ส่งผลให้ไม่รู้ความหมายและสาระสำคัญขององค์ประกอบต่าง ๆ ของยันต์ไทยที่เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องพระพุทธศาสนา ทำให้เข้าใจผิดไปว่า ยันต์ไทยเป็นไสยศาสตร์ที่มุ่งอานุกาฬด้านต่าง ๆ ไป และให้ความสำคัญกับอานุกาฬเหล่านั้นเป็น เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของพระครูสิริธรรมรัตว่า “คนส่วนใหญ่เขาไม่สนใจที่จะเรียนรู้เรื่องเหล่านี้ สนใจแต่เพียงว่าวัตถุมงคลรุ่นนี้มีดีด้านไหน ศักดิ์สิทธิ์จริงไหม” (อ้างใน อังโน อีโรซติ เกิดแก้ว, 2554: 173)

สำหรับแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ก็คือ การศึกษาเรื่องเหล่านี้ให้เข้าใจและเข้าถึงทั้งในแง่ความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของเรื่องต่าง ๆ ที่องค์ประกอบในยันต์ไทยสื่อถึง โดยเฉพาะผู้นำศาสนา คือ พระสงฆ์ จะต้องตระหนักในอันที่จะรักษาภูมิปัญญาของโบราณจารย์ไว้อย่างถูกต้อง ไม่ปล่อยให้ความเชื่ออื่นมาปกปิดแก่นของพระพุทธศาสนาที่มุ่งพัฒนามนุษย์สู่ความรู้อัจฉและความหลุดพ้นอย่างทุกวันนี้ด้วยการศึกษา ทำความเข้าใจยันต์ไทยให้ถูกต้องแล้วถ่ายทอดภูมิปัญญารักษาพระพุทธศาสนาของโบราณจารย์ให้คงอยู่ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

เทพย์ สาริกบุตร. (2538). *ประชุมมหายันต์ 108*. กรุงเทพฯ: เสริมวิทย์บรรณาการ.

ธ. ธรรมศรี. (2519). *คู่มือคู่สวดอุปัชฌาย์*. กรุงเทพฯ: เลียงเชียงจงเจริญ.

ธีรโชติ เกิดแก้ว. (2552). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในยันต์ไทย*.

สมุทรปราการ: มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.

_____. (2561). *การศึกษาอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนา*.

สมุทรปราการ: มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.

พระพุทธโฆษาจารย์. (2514). *ธมมปทภูฏกถาย ปญจโม ภาโค*. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพฯ:

มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2525). *สมนตปาสาทิกาย นาม วินยภูฏกถาย ปฐโม ภาโค*. พิมพ์ครั้งที่ 6.

กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2526). *ธมมปทภูฏกถาย ฉกฺขโฐ ภาโค*. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2531). *วิสุทฺธิมคฺคตส นาม ปกรณวิเสตสส ปฐโม ภาโค*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ:

มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระพุทธอภัยเถระ. (2528). *กัจจายนสูตรต์ และ ปทฐุปลิทธิ แปล*. แปลโดย พระมหาสมใจ

ปญญาทีโป. กรุงเทพฯ: กองทุนเผยแผ่พระพุทธธรรม.

พระสิริมังคลาจารย์. (2524). *มงคลตถทีปนิยา ปฐโม ภาโค*. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ:

มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2515). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณ 2500*.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

_____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2532). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณ*. กรุงเทพฯ: วิญญาณ.

_____. (2539) *ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณ*. กรุงเทพฯ: วิญญาณ.

สมเด็จพระสังฆราช (ปสุสเทว). (2538). *สวดมนต์ฉบับหลวง*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สำนักงาน ส.ธรรมภักดี. (ม.ป.ป.). *ฎีกาพาทุง*. กรุงเทพฯ: ลูกส.ธรรมภักดี.

อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ. (ม.ป.ป.). *คัมภีร์ยันต์ 108 ฉบับพิสดาร*. กรุงเทพฯ: ลูกส.ธรรมภักดี.

_____. (ม.ป.ป.). *เพชรรัตน์ มหายันต์ 108*. กรุงเทพฯ: ลูกส.ธรรมภักดี.